

Роман
ІВАНЧУК

*Жарінь
Зупинись, подорожній!*

Роман, повість

Харків
«ФОЛІО»
2018

ЖАРІНЬ

Роман

Се ж остатня війна, се до бою
Чоловіцтво зі звірством стає!

І. Франко

ПЕРША ЧАСТИНА

I

Заколосився травень рум'яним світанком, напучнявілі жита несміливо вклонилися тугими вусиками до землі, струсив росяну пергу з м'якорунних вівсів перепелиний передзвін.

Ранок розглянувся по ланах, що попливли від тракту аж до зарінку над Прутом, придивився до узбіч за гостинцем, і звелись здивовано бровами рожеві хмаринки на обрії: чому нема людей на полі, чому спить Дідицький виселок і Загайпілля дрімає за лісом, ніжитья у міцному світанковому сні?

Тільки пастушка вивела на росу коровину і сонно — бо ж спати хочеться, ще й як хочеться поспати на свіжих досвітках! — мугикала пісеньку про барвіночок у віночку, а люди ще не прокидалися, бо свято було вчора і нині — оте весняне пишне свято.

З гущавинного тунелю на встелену сивим димком леваду вийшли двоє і посміхнулися до сонця, ще продрагли від ранішньої прохолоди.

— То хіба вже вертайся, Василю, я до станції сама піду, — сказала дівчина і чорну косу перекинула на груди, а Василеві до безтями захотілося припасти й поцілувати ту пахучу косу-змію, ті тугі груди, що випиналися під блузочкою і, мабуть, також, як волосся, пахли миртою. Але дивився ранок, і сонце вже піднялося над вершечками тополь ген там за рікою — тож не можна було, та й дівчинка-пастушка перестала мугикати пісню, задивилася, заздрісна й замріяна.

— Бувай здорова, Вірочко...

Тремтіла над головами крислата осика, набухлі росинки зривалися з листків і падали разом з парубоцьким гарячим поглядом на волосся, обличчя, на стулені уста дівчини.

— Вірочко... — прошептав Василь, дивлячись у її великі зеленкуваті очі. — Я... Ми два роки майже отак здибаємося... і не знаю, забава це чи... бо вже нібито й не маленькі...

Дівчина боязко відвела очі, вона знала, що хоче сказати парубок. Та й люди вже подекують, мовляв, не став Іван Ковбанюків ученим, то хоч його брат Василь оженився на вчительвій дочці; мати допитливо поглядала на Віру й лукаво похитувала головою, а батько також іноді задумувався над тим, що не маленькі ж вони, не маленькі...

— Я полюбив тебе, Вірочко...

— Не треба, не можна цього казати! — скрикнула Віра. — Неправда це!

Та Василь не чув тепер уже нічого, рвучко обняв дівчину і шалено впився в її губи. Вона навіть не могла пручатися, лише хитала головою й ображено дивилася в його сп'янілі очі.

Протверезівши, Василь відпустив Віру, та вже не побачив її обличчя. Вона висмикнулася, як риба з рук незграбного рибалки, і побігла до тракту, залишаючи на росяному мереживі дві темні доріжки.

— Віро! — зойкнув Василь їй навздогін, але дівчина не оглянулася. — Дурень, дурень!! — заскрипів зубами. — Куди ти прешся, мужицьке рило?.. Пані вона, вчительська дочка, свинопасе!

Вдарив кулаком по стовбуру осики, кулак здерев'янів, дерев'яніло серце. На землю посипалась роса, мов сльози.

З-поза високої зелені жита визирала пастушка, заздрісна й замріяна. Коровина хапала на повну пащу жмуття соковитого хліба, але дівчина цього не бачила. Вона марила про перший поцілунок, ще не знаючи того, що не завжди він приносить щастя.

Паленіючи від ранкового протягу і Василевих обіймів, Віра вбігла у вузьке приміщення вокзалу. Поїзд уже чекав біля перону, незадоволено чмихав — сердився, що його зупинили в розгоні. Притьмом взяла в касі квиток і, не дивлячись на людей, — адже білий день, всі знають, всі бачили! — вскочила в тамбур.

«Як він смів!» — Це було обурення і разом з тим якась потаємна втіха за свою зрілість. Та напливав до серця незрозумілий їй самій жаль... Так шкодують за келихом п'яного вина, коли від необачного руху воно марно розливається по білій скатертині.

Поїзд рівномірно стукотів на стиках рейок, заспокоював, і думки помандрували перехрестями згадок.

Чого марно?.. Чого марно?.. Тебе колись п'янило це вино... Ліщинові кущики на царинах з чорнобривими китицями горіхів і кронасті дуби з пузатенькими жолудями на гіллі... А за день-два — холодні гімназичні коридори. Ти хочеш припасти до скошених сторонок прив'ялої трави за польовою дорогою, скупатися в повітрі, настояному на духмяному чебреці, а потім помчати у лісову долину, де журкотить холодний струмок і гірко пахнуть вільхи... І враз — кидається вбік шкапина, віз, повний сіна, перехилився до берега, а розлючений красивий парубок замахнувся пужалном.

— Васильку...

— Вірко!

Дужими плечима підважив полудрабки, поставив воза на колеса, легко, наче ляльку, висадив тебе на сіно. Пам'ятаєш?

«...Чого марно?.. Чого марно?» — стукотіли колеса.

В гімназії навчальний рік так і не розпочався. Змінилась влада, змінювались люди. З Берези Картузької повернувся Іван Ковбанюк. Колись на нього, зовсім юного хлопця, Віра здивилася вперше. А тепер він чужий. Насилу впізнала. Худий, рідко-волосий, змучений. Червоний рубець повзе від коміра сорочки до підборіддя. Та це ще б і нічого. З його очей зникла та чудова наївність, сором'язливість. Зараз у них — слід нелегкого життя, важка серйозність. Віра знає — вони не матимуть про що розмовляти. І мимоволі бліде Іванове обличчя смаглявіє, рідке волосся темніє і кучерявиться, ось-ось він прискочить до неї і замахнеться пужалном... Ба ні...

— Підеш далі вчитися, Іване?

— В селі працюватиму.

— Начальником хочеш...

— Тобі важко мене зрозуміти.

— Певно, коли ти навіть братові грозив тюрмою за його зв'язки з «Просвітою».

— Не зовсім точно тобі Василь сказав. Людей слухай, а свій розум май.

Син Якубського утік до Німеччини. Іван з Андрієм Опришком розбирають солтисову стодолу, і казала Вірина мама: «Ці ще церкву підуть розвалювати».

— А ти знаєш, Віро, що твого дядька арештували?

— Знаю, Василю...

— Гляди, ще сама вивчишся на комуністку. Твій дядько також комуністом був і вченим...

...Губиться рівномірний стук коліс на залізничному мосту.

Наступне літо. Віра закінчила десятий клас, приїхала в село. Василь звозив з царини запашне сіно. Угорі — розіп'яте гаряче небо, внизу — повені молодої отави, а поруч миртовий запах Віриних кіс.

— Ти питалася, як я живу? А так... Задніх не пасу і у вушко голки не лізу.

Ліниво ступала шкапа по трав'яній доріжці, щипала обвислими губами листя з крушинових кущів і форкала на комашню. І чомусь не співалася пісня, і сміх, як колись, не котився, мов пацьорки з розірваного намиста. Може, тому, що Клим Запоточний гастролював зі своїм оркестром по сусідніх селах, а Якубського вивезли з села, Микола Пушкар зі страху записався до колгоспу, Іван надривається на будові читальні в Загайпіллі, а на ланах загуділа невидана дотепер залізна машина. Та що це кого обходить? Кожен — як знає, а нам у вушко голки нема чого пертись.

Але чому не співається пісня і не котиться більше Вірин сміх коралями з розірваного разка?

— Кажуть, Василю, що на Івана Купала папороть цвіте...

— Фі-і! То дитячі байки.

— А в що ти віриш, Василю?

— Вір у себе та й у Бога трошки, поговорюють старі люди.

— Страшно не мати навіть своєї казки, Василю...

«...Марно, марно, марно...» — стукотіли колеса на стиках.

Несподівано повернулася до села Оленка дякова, а з нею її брат Антін Кривда. Різні чутки ходили про Оленку. Спершу казали, що втопилася з сорому, бо Семен Юзюк чомусь її покинув після церковних заповідей і почав жити на віру з Ганкою Сторо-

жучкою. Потім від дядя Пантели дізналися про зовсім інше. Хай ніхто там не придумує дурниць, Оленка брата у Львові має — такого, що книжки розумні пише, і тесть у нього не хто-небудь, а сам професор. Вірили й не вірили. Та ось вони прийшли. Але Оленка з дитиною! Чиє?

Якраз тоді при літній неділі п'єсу ставили в Гаврилишиній stodoli. Люди потім кілька днів про це лише й розмовляли — диво-дивенне! В Оленки дитина на руках, а Семен ту дитину вхопив та й таки при людях: «Мое, мое!» А Кривда під час антракту про себе розповідав: три роки за Польщі жив у Хімчині, до Загайпілля приходив, але ніхто, крім Опришка, про це не знав.

Віра сідила поруч з Василем. Як тільки вийшов Кривда на сцену, Василь зблід, прошептав:

— Я його знаю!

Де він познайомився з Оленчиним братом, Віра тоді так і не довідалася. Василя покликав до себе Іван.

У понеділок надвечір вона сама прийшла до Ковбанюкового обійстя. Василь порався у дворі біля воза — кивнула йому пальцем з-поза тину. Порозглядався, чи не бачить батько — бо ж будній день, робота! — і, витерши зашмаровані долоні об штани, вислизнув за ворота. Віра пішла попереду вниз до потоку. За яблунями — їх тут уже не міг побачити старий Ковбанюк — Василь зупинився і сказав, зам'явшись:

— Ти побудь трохи сама, поспацеруй, а я... лиш воза складу. Тато знов будуть гримати на всіх. І так мені вже перепало за те, що ходив з Опришком злагоду могоричити.

— А ти поцілуй тата в руку і скажи, що надалі будеш чемний і слухняний, — фиркнула Віра. — Завжди: «Тато казали, тато сварились...» Я, дівчина, і то...

Василь почервонів і мовчки пішов услід за Вірою. Над потоком порівнявся з нею і почав повагом:

— З самим Кривдою мав балачку вчора...

— А ти чому мене залишив тоді саму ввечері?

Василь винувато глянув на дівчину.

— Я зовсім не хотів з ними йти... Але Кривда — та й пам'ять у нього, дай Боже, — подає мені руку й посміхається: «Попався, пташку? Іди, йди тепер з нами, примирю тебе з Опришком

і братом». І ми всі пішли до Пантели. Празник справляв старий з утіхи. Діти, каже, повернулися.

— А коли ж ти познайомився з Кривдою? І чому «попався, пташку»?

Василь збентежився.

— Та це... багато говорити, а мало слухати. Ще з Хімчина знаю його... Був один раз, за Польщі, такий трафунок... Я тоді проти комуністів з дурної голови... Ну, а Кривда керував ними. То ми й здибалися якось там...

— Ого! — Віра звела дугасті брови і чи то здивовано, чи то скептично зміряла поглядом зникаючого Василя. — Ти, як бачу, не таке-то вже й теля сумирне. Недарма Опришко тебе за чуба брав, а Іван не боронив. Ну, ну?

— Та це дурниці, то вже минуло. Опришко, правда, ще й тепер вовком на мене, а Іван — той тягне на свій бік. «Кинь оте борсуче життя, — це він так про мене і про тата, — і в комсомол запиши-ся». Але я не з тих загонистих, що пхають голову під Євангеліє... Нині час на часі не стоїть. Та й що з того комсомолу? Хліба він мені не дасть.

Вірі вдарило гарячю в обличчя. Борсуче життя... А хіба тільки Василеве життя борсуче? Йй також пропонували вступити до комсомолу. Спекалася: «В Бога вірю». Неправда. Вона ні в що не вірить. Адже до церкви давно не ходить. Не тягне. А до кого? До товаришів також ні. Відбилася від них чомусь. Навіть на випускний вечір не прийшла. Чужа всюди.

— То ще б з тим комсомолом... подивився, — міркував уголос Василь. — Але треба, щоб одні українці туди вписувалися. Коли питаю — ні, кожний може записатися: поляк, німець, навіть єврей. А я з Менделевим Іциком разом до кучки не ходив, то й до одної партії не піду.

— А Іван ходив? А Кривда? — враз спалахнула Віра, чомусь розсерджена і на Василя, й на себе.

Василь здивовано відкопирив губу. Що це вона раптом почала за ними обставати?

— То інша справа, — відповів. — Вони давно вже покомунілися.

— Але ж люди порядні, чесні.

— А я щось кажу? — пирснув Василь. — Вони своє знають, а ми своє. Ти також не кричиш на мітингах «Хай живе!» мов навіджена. Твій тато трохи, але він... мусить.

Віра дивилася під ноги, задумана.

— Тата ніхто не силує. А про комсомол я трохи знаю з школи. Нічого поганого в ньому не бачила. Концерти організовували, вечори цікаві. Деякі, правда, надто любили виголошувати промови. Отак, наче віршик напам'ять. Може, тому я... — говорила Віра, ніби виправдувалася. — Але ти розкажи докладніше про Кривду. Я ж чула тільки п'яте через десяте.

Василь скупо розповів, що сам знав. Якби не Іван, то Оленка й донині не зустрілася би з своїм братом. Іван сидів у Березі з одним львівським. Дивне таке прізвище в нього — Сарабай. Він же й розповідав Іванові багато про Антона та про Оленку. Знав їх.

— Але то цікава була придабашка! — пожвавився Василь. — Від Івана чув. Кривда й Сарабай ще до арешту належали до одної організації у Львові. Великими друзями були. Але дружба — то одна справа, а любов — інше. Сарабай страшенно закохався в Антонову наречену, Юлю. Тепер вона за Кривдою, поженилися, значить. То як Юлю посадили в тюрму, ніхто не смів піти її провідати, навіть Антін, бо такий наказ був: щоб самому не потрапити за ґрати. А Сарабай, видно, найдужче любив її. Все підбурював своїх, намовляв, щоб влаштувати Юлі втечу, а коли ніхто не погодився, він сам пішов, назвав себе інакше...

— Пішов у тюрму? — дивувалась і захоплювалася Віра. — І що?

— Поліцаї сказали йому почекати, а тим часом самі переглянули фотографії та й ланцюжки на руки і — в Березу Картузьку. Бо давно за ним шукали.

— І він так і не побачив її? — тихо скрикнула Віра, забула про Василя і про Кривду, а в уяві малювався сміливий юнак, який нічого не боїться, коли кохає. — Юля знала, що він приходив? — спитала перегодом.

— Потім дізналася.

— І вийшла заміж за Кривду?

— Я ж уже казав...

— Недобра вона... Я...

Віра замовкла, потайки глянула на мідянисте обличчя парубка і зупинилася. Василь знітився від її настороженого погляду.

— А ти, Василю... Якби так дуже-дуже кохав... Зробив би так?

Він знизав плечима, ніби почув таке, на що й відповідати не варто.

— Смішна. То де ж таке можна робити? Думати треба. Здорову голову під Євангеліє... Він же знав, що може попасти й загинути і не побачити її більше ніколи.

— А все-таки пішов... — мрійно прошепотіла Віра і в той вечір більше не сказала про це ні слова.

Біля Пушкаревого перелазу зупинились. Віра мовчки колупала пальцем зів'ялу кору на буковому воринні.

— Ти наче загнівалася чогось... — Василь узяв її за плечі, притягнув до себе.

— Ні, я думаю, як тобі виправдатись перед батьком. Адже стільки часу змарнував. Скажи, що ходив шукати граба на нову розвору. І завжди, що б не робив, подумай, чи будеш мати з того хліб. Навіть коли йдеш до дівчини. Бо нащо даром пхати голову під Євангеліє?

Віра звільнилася від його рук, перестрибнула перелаз і сховалася за високостеблюю кукурудзою на Пушкаревому городі.

Відтоді вона уникала зустрічі з Василем. А він не давав їй проходу і все допитувався, чому так перемінилась, за що загнівалася.

Не здогадувався, напевно, й тепер, що якби не та розмова, то, може б, Віра не втікала нині від його обіймів росяним лугом на тракт.

Не стало дружби з Василем, а може, й не було її; прийшла до Віри в гості пристра самотність. З шкільними товаришами розминулася, не мала тепер навіть знайомих. Не знайшла ще друзів і в університеті. Може, тому все частіше згадувала того закоханого сміливця, мріяла зустріти його. Ці марення були такі наївні й нерозумні, як віра в сни або ворожіння на ромашках; знала, що її мрії нездійсненні, як дитяче бажання стати незримим. Але позбутися їх уже не могла. І не хотіла.

Снувалися вони й тепер срібно-білими нитками за вікном поїзда на приколійних насипах, ткалися з ромашок у весільний рангух.